

(1830 – 1924)

MÜŞİR ZEKİ PAŞA

Müşir (Mareşal) Mehmed Zeki Paşa, Sultan II. Abdülhamid Han döneminde, Erzincan 4. Ordu-yu Hümayun Komutanlığında bulunmuş bir Osmanlı paşasıdır. Sultan II. Abdülhamid Han'ın çok sevdiği ve güvendiği Zeki Paşa'nın bu görevi, 1887-1908 tarihleri arasında tam 21 sene devam etmiştir. Sultan'ın tahtının zayıflamasıyla beraber, Zeki Paşa'nın görevi de sona ermiştir.

Zeki Paşa, bu zaman zarfında Erzincan Halkı tarafından ziyadesiyle sevilmiştir. Devrinin çok çalışkan, gayretli paşalarından olduğu, yaptırdığı önemli eserlerden de anlaşılmaktadır. Bunlardan bazıları; sonradan Harbiye Kışlası adını alan ve orduya iki sınıf zabıt yetiştiren Harbiye Mektebi (şu andaki 3.Ordu Karargâhı), Dokuma Fabrikası, Elbise ve Kundura İmalathaneleri sayılabilir. Günümüzde de Erzincan'daki birçok okul ve devlet dairesine onun ismi verilmiştir. Mehmed Zeki Paşa, 1830 doğumlu olup 1924 senesinde vefat etmiştir.

Bediüzzaman, Zeki Paşa ve Hamidiye Alayları:

Şanlı Osmanlı Devletinin yakın tarihi okunduğunda, "Hamidiye Alayları" diye bir vakıa çıkar karşımıza. Anadolu'nun doğusunda kurulan Hamidiye Alayları, IV. Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa'nın komutasında 1890 yılında kurulmuş ve hayata geçirilmiştir. Hamidiye Alaylarının kurulmasında Sultan II. Abdülhamid'in hedeflediği amaç; hem Doğu Anadolu'da asayişin bozulmasına sebep olan aşiretlerin intizam altına alınması, hem de bu aşiretlerin Ermeniler karşısında teşkilâtlandırılmış olmasıydı.

Fakat Hamidiye Alaylarının kurulması, doğuda beklenen neticeyi vermedi. Bediüzzaman Said Nursi'nin Tarihçe-i Hayat kitabında adı geçen Hamidiye Alayları paşalarından Miran Aşiret Reisi Mustafa Paşa'nın yaptığı zulümler bu noktaya bakar. Bediüzzaman tarafından, henüz 17 yaşında iken gözlemlenen Hamidiye Alaylarının durumu, doğu vilayetlerinin derdine derman olamayacağı gibi, aksine hastalığı arttırıcı ölümcül etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple Bediüzzaman, Hamidiye Alaylarının işleyişine itiraz etmiş, Mustafa Paşa örneğinde olduğu gibi yanlış uygulamalara karşı tavır almıştır. Bu konu Bediüzzaman'ın Münazarat kitabında işlenmiştir. İlgili bölüm gelecek...

Bediüzzaman Hazretlerinin, 1896 yılında daha 21 yaşlarında iken Müşir Zeki Paşa'nın davetiyle Erzincan'a bir ziyareti oluyor. Bediüzzaman'ın, Zeki Paşa ile bu buluşmalarında muhtemelen Hamidiye Alayları konusunu da konuşulmuş olsa gerektir... Çünkü yukarıda verdiğimiz bilgiler bu sonucu doğurur. Bediüzzaman ile Zeki Paşa arasında neler konuşulduğunu bizler tam olarak bilemiyoruz. Bildiğimiz, Zeki Paşa'nın Kanun Başçavuşu olan Bekir Sıdkı Dokgöz'ün halen hayatta olan 1925 doğumlu oğlu Hasan Dokgöz'ün aktardığı hatıralardır. Hasan Dokgöz'ü Erzincan'da ziyaret ettik. Bize, merhum babasından, Bediüzzaman ve Zeki paşa ile ilgili duyduklarını anlattı. Fakat anlattıklarında Hamidiye Alayları hakkında bilgi yok... Biz, hiç yoktan iyidir deyip, buna da şükrettik elbette...

Erzincan ziyaretimiz sırasında, Mevlana Hazretlerinin çocuk iken bir müddet Erzincan'da kaldığını ve halasının kabrinin Erzincan Terzi Baba Mezaristanında olduğunu öğrendik ve bu kabri ziyaret ettik.

Erzincan'ın manevi kutbu ve simgesi olan Terzi Baba ise, Anadolu'da yetişen büyük velîlerden olup, asıl İsmi Muhammed Vehbi'dir. Mesleği terzilik olduğu için halk arasında "Terzi Baba" olarak şöhret bulmuştur. Terzi Baba 1780 senesinde doğmuş ve 1847 senesinde Erzincan'da vefat etmiştir. Dergâhının olduğu yere defnedilmiş olup, bugün burası Terzi Baba Mezarlığı diye anılmaktadır. Mezarlığın ortasında türbesi bulunmaktadır. Terzibaba, Mevlana Halid-i Bağdadi Hazretleri'nin halifesi olarak irşad vazifesini Erzincan'da yapmıştır. Terzibaba, "Kim ki Erzincan'a muhabbetle bakmaz ise onun işi rast gelmez. Neden diye sorulursa, Erzincan Medine Vakfı'dır" diye buyurmuştur.

Bediüzzaman'ı davet eden Zeki Paşa'nın Kanun Başçavuşunun oğlunun Erzincan'da hayatta olduğunu ve hatıralarının alınması gerektiğini hatırlatan Abdülvahid Mutkan ağabeye teşekkür ediyorum. Ayrıca bizi Erzincan'da ağırlayan, Zeki Paşa ile ilgili bilgileri toplamamıza yardımcı olan başta Hattat Refet Kavukçu ağabey ile Mehmet Tezel ve Şeref Demir Beylere teşekkür ederim. Refet Kavukçu, kendi albümünden ve muhtelif kaynaklardan topladığı bilgileri bizlerle paylaştı; yanımızda bulunan Hasan Dokgöz ile ittifak sağladılar. Bu çalışmamda Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, Doç. Dr. Said Öztürk'ün; *Bilinmeyen Osmanlı* kitabı ile *KÖPRÜ* Dergisinin 111. sayısından istifade ettim, alıntılar yaptım. Hatıralar yazıldıktan sonra, ilgili bütün taraflarca tashih edilmiştir.

Hasan Dokgöz Anlatıyor:

Refet Kavukçu ve Hasan Dokgöz

Adım Hasan Dokgöz. 1925 Erzincan doğumluyum, toptan ticaret işleriyle uğraştım... Sorunuz üzerine; Bediüzzaman Hazretlerinin Erzincan ziyareti, Müşir Zeki Paşa ve babam Bekir Sıdkı Dokgöz hakkında bildiklerimi ve babamdan duyduklarımı size anlatayım:

Babam Bekir Sıdkı Dokgöz, Erzincan 4. Ordu Komutanı Mehmet Zeki Paşa'nın mahiyetinde Kanun Başçavuşu olarak 16 sene hizmet etmiştir. Babamın köyü Şoha, şimdi Cevizli Köyü diyorlar. 1864 doğumlu olan babam 1949'da 85 yaşında iken vefat etmiştir. Kabri Erzincan Terzi Baba Mezarlığındadır.

O zaman Erzincan'da, babam Bekir Sıdkı Dokgöz ile beraber dört Kanun Başçavuşu varmış. Bunlar Erzincan'ın emniyetini sağlıyorlar... Babam, Zeki Paşa'nın

Başçavuşluğundan emekli olduktan sonra, Terzi Baba'nın Halifesi Şeyh Burhan Efendiye intisap etti ve sonra onun halifesi oldu.

Bediüzzaman'ın Erzincan ziyareti sırasında Zeki Paşa'nın Kanun Başçavuş'u olan Bekir Sıdkı Dokgöz ve oğlu Selahaddin Dokgöz. Fotoğraf 1935 senesine aittir.

BEDİÜZZAMAN ERZİNCAN'A 1896 YILINDA GELİYOR VE ÜÇ AY KALİYOR

Zeki Paşa, 4. Ordu Komutanı olarak, Erzincan'da 1887-1908 yılları arasında tam 21 yıl süre ile kesintisiz olarak hizmet ediyor. Padişah II. Sultan Abdülhamid Zeki Paşa'yı çok severmiş. Devlete toplam 66 sene hizmet etmiş. 11 adet de nişanı var. Kabri Erzincan'daki Terzibaba Mezarlığındadır.

Bediüzzaman Hazretleri Erzincan'a 1896 yılında 21 yaşlarında iken teşrif ediyorlar. O yıl, önce Erzurum'a geliyor... Erzurum'da iken Zeki Paşa davet ediyor ve üç ay müddetle Erzincan'da kalıyor Bediüzzaman Hazretleri.

Tekkeye, yani Terzi Baba'nın Tekkesine gidiliyor her gün. O zaman, Osman Fevzi Efendi imiş tekkenin şeyhi. Bediüzzaman Hazretleri orada da kalıyor. Fevzi Efendi ilk Erzincan Mebusudur. 1939'da vefat etti. Onun da Kabri Terzi Baba Mezarlığındadır. O tekke sonradan yıkıldı...

Bediüzzaman Hazretleri diyor ki: "Paşa, sen burada hizmet ediyorsun, memnun musun?" "Efendim memnun olmasam kalmazdım" diyor Zeki Paşa.

ÖNCE NAMAZ MI İFTAR MI?

Zeki Paşa'nın Kanun Başçavuşu Bekir Sıdkı Dokgöz'ün mezarı

Bediüzzaman'ın ziyareti sırasında babam, Zeki Paşa'nın Başçavuşu olarak orada hizmet ediyor. Ramazan Ayı'na denk geliyor bu ziyaret.

Babam bana şöyle anlatmıştı:

"Bediüzzaman'ı Zeki Paşa davet etti Erzincan'a. Zeki Paşa bana dedi ki: 'Aşçıya söyle şu yemekleri yapsın...' Ben de gittim söyledim, o yemekler hazırlandı. Ramazan ayıydı, iftara az vakit kalmıştı. İftar sofrasındayız, saate bakıldı, vakit yakın. Orada Erzincan'da bulunan ulemalar da vardı. Meşayih de var."

"Oruç açma mevzuunda, önce namazı mı kılalım yoksa iftarı yaptıktan sonra mı namazı kılalım diye Zeki Paşa ortaya bir soru attı. Bediüzzaman'a soralım dediler. O sırada çok genç bir hoca, askeri lisede Türkçe hocası Divrikli Hoca Mikdad, O: 'Efendim, birer hurma veya zeytin alalım sonra namazımızı kılalım' dedi. Paşa Bediüzzaman Hazretlerinin yüzüne baktı, sonra: 'Sus hele sen ağzı bezekli talebe' dedi. Hoca, molla falan da demedi, talebe dedi."

"Zeki Paşa 'Hocam siz ne buyurursunuz?' deyince, Bediüzzaman Hazretleri 'Evvel taam, sonra kelam' dedi. Oradan Çermeli hocaefendi de; 'Efendim bir delil, ayet veya hadis söylerseniz memnun oluruz' dedi. 'Yâ Molla, âyet yok, hadis var' dedi Bediüzzaman. Cenab-ı Peygamber (asv) Ashabı otururken, 'Kim iki rekât kusursuz namaz kılarsa ona bir deve vereceğim' diyor. Ashab kalkıyor, hepsi de namaz kılıyorlar, artık kaç kişilerse... Kılamadıklarını söylüyorlar. 'Yâ Ali, sende mi kılamadın?' diyor. 'Yâ Resulullah, ben de kılamadım. Acaba Kusva ismindeki devesini verir mi diye aklıma geldi' diyor. Bediüzzaman Hazretleri 'Nasıl tatmin oldunuz mu?' diye sordu. Zeki Paşa 'Efendim bizi müstefid ettiniz' dedi. Bediüzzaman 'Onlar deveyi düşünüp kılamadılar da biz mi kılacağız? Acaba hangi yemek gelecek, tatlı mı gelecek diye...' onları ikna etmişti." Bunları bana babam böyle anlatmıştı.

Müşir Zeki Paşa'nın mezar taşında şunlar yazılıdır:

Zeki Paşa'nın Erzincan Terzi Baba mezarlığındaki Kabri

**ERZİNCAN'DA 1887 – 1908 YILLARI ARASINDA KESİNTİSİZ 21 YIL SÜRE İLE
ORDU KOMUTANI OLARAK HİZMET EDEN**

MÜŞİR (MAREŞAL) ZEKİ PAŞA (1830 – 1924)

"EY İNSANLAR! MÜDDET-İ ÖMRÜM BİR ASRA YAKLAŞTI, BUNUN 66 SENESİ HAYAT-I ASKERİYEM TEŞKİL EDER. RUMELİ ANADOLU SERHADLERİNDE ÇOK HİZMETLER ETTİM. DÜNYADAN MÜTEHASSİR GİTMEDİM. ÇÜNKÜ ÖMRÜME DOYMUŞTUM. HAYATTAN EN ZİYADE ZEVK ALDIĞIM VAKİTLER, DEVLETİME HİZMET ETTİĞİM ZAMANLARDIR. BEN BU HAL İÇRE TÛMHAN OLDUKÇA HAKİKAT MUHTAR OLAN ŞU SENKİ SENG-İ MEZARIM TUTAYI KABRİM ÜZERİNDE NAZAR-I ÇEŞM-İ İBRET-İ NİSYAN OLMAK ÜZERE DURSUN. ZEKİ PAŞA"

Zeki Paşa'nın Erzincan'da halen ayakta bulunan eserleri: 1881 yılında inşası tamamlanan halen 3.Ordu karargâhı olarak kullanılan Hamidiye Kışlası Binası, 1893 yılında Ordu komutanı konutu bahçesinde (Ordu Caddesi üzerinde) inşa ettirdiği tarihi çeşme...

Refet Kavukçu Anlatıyor:

BEDİÜZZAMAN ERZİNCAN ÂLİMLERİ İLE DE GÖRÜŞÜR

Üstad 21 yaşlarında geliyor Erzincan'a...

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u Fethettiği yaşta Kur'an hakikatleriyle gönül fethine çıkan genç müşid Bediüzzaman Said Nursi, Erzincan ziyareti esnasında âlimlerle birçok ilmi münazaralar ve mübahaselerde bulunmuştur. Onların suallerini cevaplandırmış ve hepsinin de takdirini toplamıştır.

Bunlardan Çerme Köyünden Merkez Vaizi Çermeli Hoca Efendiyi, Meşayihden Sarıgöllü Hafız Vehbi Efendiyi, Ulu Cami Vaizi Kiğili Hoca efendiyi, daha sonra Ankara Müftülüğüne tayin edilen, Erzincan Müftüsü Mehmet Sıddık Başgöze Efendiyi, Ağzı Bezekli Molla dediği Divriğili Hoca Mikdat Efendiyi ziyaret eder. Ayrıca 1932'de Erzincan Milletvekili olan Müderris Osman Fevzi Efendiyi de ziyaret eden ve medresesinde iki buçuk ay misafireten kalan Bediüzzaman Hazretleri, ziyaretini tamamladıktan sonra Erzincan'dan büyük bir cemaat tarafından Trabzon'a uğurlanmıştır.

HZ. MEVLANA'NIN HALASININ MEZARI ERZİNCAN'DADIR

Mevlana Hazretleri o zaman daha 8-10 yaşlarında... Erzincan'ın da Fahreddin isminde bir Emir'i var... Hanımı kalbi açık birisi... Kalben böyle bir kutbun Erzincan civarına geldiğini haber alıyor ve atına biniyor... Erzincan'ın Akşehirî denilen bir bölgeye bunlar gelmiş konmuşlar... Oraya gidiyor... Kocasını da arkasından bir müfreze askerle gidiyor... Baha Veled Hazretleriyle (Mevlana'nın babası) buluşuyorlar... Erzincan'a gelin diye teklif ediyorlar... Erzincan'da cemaatle bir kul evine gitmeye müsaade yoktur, bir medrese yaparsanız, talebe okutmak için geliriz diyorlar...

Bunlar dönüyorlar, bir medrese yapıyorlar... Baha Veled ve kafilesi dört sene burada kalıyorlar... Mevlana Hazretlerini Halası o devre içinde vefat ediyor ve Terzi Baba Kabristanına defnediliyor... Daha sonra ayrılıp Konya'ya gidiyorlar...

HZ. Mevlana'nın halasının mezarı

Sultan II. Abdülhamid'e Kızıl Sultan İftirası:

"1886'da İsviçre'de, Anadolu'da binlerce müslümanın kanına giren Ermeni Hınçak cemiyeti kuruldu. Rusya ve İngiltere'de bir Müslüman, memur bile yapılmazken, Ermeniler Osmanlı ülkesinde nazır, hatta sadrazam da olabiliyorlardı. Buna rağmen, hak ve hürriyet diyerek terör estirmeye başladılar. Yüzlerce Müslüman köyünü basarak çoluk çocuğun kanını döker oldular."

"İşte bu terör ve dehşet üzerine, II. Sultan Abdülhamid, Erzincan'da bulunan IV. Ordu komutanı **Müşir Zeki Paşa'yı**, Ermeni terörünü durdurmak üzere görevlendirdi. Teröristlere aman vermeyen Paşa'nın bu hareketi, Avrupa basınının Abdülhamid aleyhine kampanya başlatmasına sebep oldu. Fransız Akademisi üyesi tarihçi Kont Albert Vandal, ilk defa Abdülhamid hakkında "Le Sultân Rouge" lakabını kullandı ve maalesef, İttihatçılar bu tabiri "Kızıl Sultan" diye tercüme ederek, Ermenilerle birlikte Sultan Abdülhamid'i kötülemeye başladılar. İttihatçıların, Ermeni kâtili diye Sultân Abdülhamid'i itham etmeleri ve onu Kızıl Sultân diye karalamaları, maalesef, Cumhuriyet devrinin ders kitaplarına kadar yansdı."¹

Bediüzzaman'ın Zeki Paşa'nın Kurduğu Hamidiye Alaylarına Bakışı:

Osmanlı devletinin son dönemine rastlayan Hamidiye Süvari Alaylarının kuruluşu 1891 (İslam Ansiklopedisi kuruluş tarihini 1890 olarak yazmaktadır. Ö. Özcan) yılında çıkarılan elli üç maddelik nizamname ile gerçekleşir. Sultan Abdülhamit, doğuda kurulacak askerî alayların çeşitli faydaları olacağını ümit etmekteydi. Doğu Anadolu'da asayişin bozulmasına sebep olan aşiretler bu olaylar sayesinde hem inzibat altına alınmış, hem de Ermeniler karşısında teşkilâtlandırılmış olacaktı. Ayrıca Rus ordularına karşı kullanılabilirdi. En mühimi ise, yabancı devletlerin aşiretler üzerindeki tahrik ve propagandası önlenmiş olacaktı.

(...)

Nizamname hazırlanıp kabul edildikten sonra IV. Ordu komutanı **Müşir Zeki Paşa'nın** komutasında Hamidiye Alayları hayata geçirildi.

(...)

Bediüzzaman henüz 17 yaşında iken gözlemlediği Hamidiye Alaylarının durumunu, feodal yapı içerisinde bulunan aşiretler aracılığıyla Doğu vilayetlerinin derdine derman olamayacağını, aksine hastalığı arttırıcı ölümcül etkilerini gözler önüne serer. Bu nedenle Bediüzzaman Hamidiye Alaylarının işleyişine itiraz etmiştir. Bu konuda Mustafa Paşa örneğinde olduğu gibi yanlış uygulamalara karşı tavır geliştirmiştir.

"Evet, **مُتَوَاقِبًا أَنْ تَمُوتُوا** (Daha ölmeden ölmek) sırrına, şunun sâye-i muzlimânesinde mazhar oldunuz. İşte her köye böyle ilâç göndermek, hatta dâü'l-cû (açlık) ile karın ağrısına müptelâ olan emsalinize hazım ilâcı hükmünde olan iâne toplamak yahut eşkiyâlık ve husûmet derdiyle mültehap bulunan o vücuda, iltihâbı tezyid eden Hamidîlik icrâ etmek ve ilâ âhir, acaba tedâvi mi, yoksa tesmîm midir, melekü'l-mevte yardım etmek midir?

"İşte mahiyet-i istibdadın timsali budur. Zira sabıkta, Padişah kendi yerinde mahpus gibi oturuyordu, biçare milletin hâlini anlamıyordu yahut zaaf-ı kalb ve kuvvet-i vehim ile anlamak istemiyordu yahut mütehevvisâne ve mütekeyyifâne ve mütekalkıl olan tabiatı, anlattırmaya müsait değildi. İşte hükümetteki istibdada, her şeydeki istibdadı kıyas

1 Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, Doç. Dr. Said Öztürk; *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul 1999, S. 320-322

ediniz. Hatta taklidi tevlid eden ilmin istibdadı dahi böyledir.” (Bediüzzaman Said Nursi, Münazarat, Yeni Asya Neşriyat, s. 25-26).

(...)

Bediüzzaman, 1894 yılının yaz aylarının sonlarına doğru Tillo’da meşhur Kubbe-i Hasiye’de inzivada iken gördüğü bir rüya üzerine, Hamidiye Alayları paşalarından Miran aşiret reisi Mustafa Paşa’yı, yaptığı zulümlerden vazgeçirmek ve hidayete davet etmek için, Van iline bağlı Gürpınar ilçesinin Norduz yaylasındaki çadırında bulur. Onu zulümden vazgeçirmeye, tövbe edip namaz kılmaya dâvet etmesi üzerine, Paşa Cizre’de bulunan kendisine bağlı âlimleri ile ilmî münazara teklifinde bulunur. Bediüzzaman teklifi kabul eder ve yola çıkarak Cizre’ye varırlar. Cizre’de Bani Hanı’nda gerçekleşen münazaradan Bediüzzaman galip ayrılır. Bazı olaylardan sonra Mustafa Paşa’dan tövbe sözü alarak Cizre’den ayrılır. Bu konudaki ayrıntılı bilgiler Tarihçe-i Hayat adlı eserde geçmektedir. Tekrara girmemek için burada anlatmayacağız. Ancak bir süre sonra Paşa, yine eski haline dönmüş ve zulmünü arttırmıştır. Aşağıda bir nebze okuyacağınız olaylar da gösteriyor ki, Molla Said, Mustafa Paşa’yı sadece hidayete davet etmekle kalmamış, aynı zamanda büyük zulümlerden de vazgeçirmeye çalışmıştır. Daha henüz on yedi yaşında genç bir delikanlı olan Molla Said’in cesaretini öğrenebilmek için muhatabını iyice tanımamız gerekir ki, o yaşta bir gencin nasıl fitri bir şecaate malik olduğunu ve bunun ilerideki hayatına nasıl yansıdığını bilelim.²

Sultan Abdulhamid'in akrabası Hamidiye Alaylarının kurucusu Zeki Paşa ve Hamîdiye Alay komutanları. Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa, Zeki Paşa'nın arkasında, sağda

² M. Selim MARDİN "Tarihi ve Sosyal Değişim Sürecinde Bediüzzaman Said Nursi'nin Mardin Hayatı". KÖPRÜ Dergisi (Yaz 2010) 111. Sayı.